

УДК 070.16:316.658.4](470)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.10(315).11-19

Михайло Онищук,

кандидат історичних наук, доцент,

завідувач відділу моніторингу ЗМІ Книжкової палати України,

e-mail: zmi@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-002-1340-1538>

Технології, форми та способи експліцитного впливу у сфері діяльності ЗМІ в умовах інформаційної агресії

У статті проаналізовано технології, форми та способи явного, відвертого, доступного зовнішньому спостереженню інформаційного й психологічного впливу російської пропаганди у сфері діяльності ЗМІ. Доведено, що його основу становить дезінформування, маніпулювання, поширення чуток і міфів.

Здійснено аналіз інформаційно-психологічного впливу роспропаганди на власне населення, світову спільноту, а також на населення та Збройні сили України. На основі аналізу сутності й змісту російських наративів показано абсурдність заяв і дій кремлівських пропагандистів і представників найвищого ешелону влади, їх намагання нав'язати своєму населенню дві основні символічні матриці: "бандерівської України" та "смертельної загрози для Росії з боку НАТО".

Висвітлено реакцію світової спільноти стосовно інформаційно-психологічної агресії Росії проти США і НАТО, позицію цих країн щодо геноциду української нації, варварського знищення інфраструктури, залякування світу застосуванням ядерної зброї.

Ключові слова: технології; ЗМІ; агресія; інформаційна війна; бойові дії; вторгнення в Україну; фальшиві приводи Путіна; початок війни; національна ідентичність; самосвідомість нації; акції протесту в Росії; розвідувальна спільнота США; ескалація

Постановка проблеми. На основі вивчення, аналізу й узагальнення технологій, форм і способів формування громадської думки, стереотипів мислення в умовах інформаційної агресії РФ проти України у статті продемонстровано злочинну сутність російської пропаганди, основу якої становлять дезінформування, маніпулювання, поширення чуток і міфів. На особливу увагу заслуговують технології, форми, методи, способи формування віртуальної реальності серед великих соціальних груп, населення країн і регіонів, блоків держав і коаліцій.

Актуальність статті полягає в обґрунтуванні потреби створення дієвих механізмів координації у сфері діяльності засобів масової інформації, соціальних мережах, мережі Інтернет і блогосфері. Особливого значення й актуальності цей чинник набуває в умовах інформаційної агресії, спрямованої на підготовку широкомасштабного вторгнення та ведення війни під прикриттям "спеціальної воєнної операції". Дослідження технічних і змістових аспектів формування системи координації у сфері діяльності ЗМІ сприятиме створенню умов для подальшої консолідації українського суспільства.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблеми діяльності ЗМІ в локальних війнах і збройних конфліктах сучасності розглядали вітчизняні та зарубіжні учені, ці питання висвітлено в численних монографіях, розвідках науково-дослідних центрів, публікаціях періодичної преси.

Серед них варто виокремити праці вітчизняних науковців М. Сенченка, Г. Почепцова, Я. Жаркова та багатьох інших [1—6].

Сучасні проблеми координації інформаційного фронту проти російської агресії викладено у статті міністра культури та інформаційної політики України О. Ткаченка "Інформаційний Рамштайн" — початок єдиного інформаційного фронту країн-союзників" [7].

Моніторинг сфери діяльності ЗМІ засвідчує небувалий сплеск активності не тільки в українському, а й у світовому інформаційному просторі загалом. Аналіз доводить, що сьогодні з'явилися та активно працюють численні вітчизняні інформаційні ресурси й проекти, які відповідають усім вимогам світових стандартів. Зокрема, маніпулятивний російський контент спростовують інформаційні ресурси MegaShow TV, FREEDOM, ESPRESSO.TV, такі сайти й антифейкові проекти, як StopFake, "Брехунець", "НотаЄнота", "Детектор медіа", Інститут масової інформації тощо. Для них характерні сучасний стиль протидії фейкам, новітні форми та способи подання інформації, привабливість і переконливість впливу.

Водночас комплексного аналізу технологій, форм і способів експліцитного інформаційного та психологічного впливу російської пропаганди у сфері діяльності ЗМІ в умовах інформаційної агресії РФ проти України, на наш погляд, проведено не було.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати й узагальнити технології, форми та способи формування громадської думки, стереотипів мислення в умовах інформаційної агресії РФ проти України, виявити фальшиві наративи російської пропаганди, основним змістом якої є дезінформування, маніпулювання, поширення чуток і міфів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сьогодні увага всього світу прикута до України й особливо до подій, що розвиваються навколо неї. Широкомасштабне вторгнення Росії в нашу країну, цинічне нехтування нормами міжнародного права, погрози всьому світові застосуванням ядерної зброї — це далеко не повний перелік реалій сьогодення, які шокують здоровий глузд і загрожують цивілізаційному розвитку людства.

Гібридні війни XXI століття містять у собі потужний інформаційний складник, що відіграє важливу роль перед початком, у ході й після завершення бойових дій. Сучасні війни не проводять без інформаційно-психологічного забезпечення застосування військ (сил). Інформаційні, інформаційно-психологічні операції та впливи в нинішньому світі стали ефективним інструментом підготовки й проведення збройної агресії та зовнішньої політики держав. Важливою особливістю сучасних інформаційно-психологічних операцій і впливів є те, що вони спрямовані не тільки на забезпечення застосування військ (сил), а й на створення віртуальної реальності, переформатування свідомості великих мас людей, введення їх в оману стосовно справжніх намірів і планів ворога.

Новітні інформаційні технології дають змогу забезпечувати відображення не тільки реальної онлайн-картини з місця подій, а також процесів, що відбуваються в інформаційному просторі, а й викривленого за допомогою спеціальних форм і способів подання інформації сценарію, вигідного суб'єкту негативного інформаційно-психологічного впливу. Основу психологічного впливу російської пропаганди на визначені аудиторії в період підготовки та під час ведення інформаційно-психологічної операції сьогодні становить дезінформування, маніпулювання, поширення чуток і міфів.

Технології інформаційно-психологічного впливу на різні об'єкти мають певні особливості й характерні риси. Для російської аудиторії, наприклад, його основними елементами є припинення діяльності незалежних ЗМІ, створення інформаційного вакууму від зовнішнього впливу, з одного боку, і дезінформування, маніпулювання свідомістю глибинних мас — з іншого.

З 24 лютого по 5 травня 2022 р., за даними Роскомнагляду, військової цензури, пов'язаної з публікаціями про війну, зазнали понад 3000 сайтів

(важливо, що в цю статистику не входять блокування на інших підставах). Було внесено нові законопроекти та ухвалено закони, що обмежують свободу слова як для ЗМІ, так і для громадян; багато медіа було заблоковано та закрито; соцмережі зазнавали "уповільнення", їх оголошували "екстремістськими" та забороняли. За даними Роскомнагляду, також було заблоковано близько 120 тисяч ресурсів, серед яких ця служба нібито виявила не лише "фейки", а й сайти з "українською націоналістичною пропагандою із сумарною аудиторією понад 202 мільйони користувачів".

На початку березня також було заблоковано багато закордонних ЗМІ, які ведуть мовлення російською мовою: "Голос Америки", "Російська служба ВВС", Deutsche Welle, "Радіо Свобода". Ці заходи Роскомнагляд пояснив поширенням "фейків Україною". "Російська служба ВВС", а також Bloomberg і CNN оголосили про зупинення роботи в Росії. 21 березня було відключено від ефіру телеканал Euronews, наступного дня на їхній частоті запустили мовлення державного каналу "Росія 24", а з 7 квітня замість нього почав мовити новий телеканал "Соловйов.Live" журналіста Володимира Соловйова (внесений до списків санкцій ЄС за підтримку ворожих дій Росії проти України) [8].

Технології впливу на світову спільноту полягають насамперед у створенні інформаційних приводів, їх розкручуванні в інформаційному зарубіжному просторі за допомогою російських, а також впливових міжнародних ЗМІ. Крім того, поширена практика підкупу високопосадовців і використання їх як агентів впливу.

Про боротьбу з дезінформуванням населення Західної Європи свідчить той факт, що 2 березня Рада Європейського Союзу ухвалила рішення щодо призупинення мовлення російських державних ЗМІ Sputnik і RT/Russia Today на території ЄС. Заборона діятиме, доки Росія не виведе свої війська з території України й не припинить поширювати дезінформацію та маніпулювати фактами, щоб очорнити ЄС і його держав-членів. Політична верхівка Росії контролює пропагандистські медіа Sputnik і Russia Today, масово просуваючи й підтримуючи військову агресію проти України. "РФ веде систематичну міжнародну кампанію з дезінформації та маніпулювання фактами, щоб дестабілізувати ситуацію в сусідніх країнах, ЄС і його державах-членах, — йдеться у пресрелізі Ради ЄС. — Ці медіа постійно спотворюють інформацію про європейські політичні партії, особливо під час виборів, громадянське суспільство, гендерні й етнічні меншини, шукачів притулку, демократичні інституції" [9].

Особливості технологій експліцитного впливу на українських громадян, залучення нашої країни у сферу російських інтересів й анексії територій передбачають застосування різноманітних методів, процесів і способів тиску, використання, опрацювання та поширення інформації з метою ефективної організації діяльності людей, спрямованої на встановлення "руського міра", бажання сповідувати цінності "слов'янської цивілізації". Воєнному вторгненню передувала довготривала інформаційна агресія, спрямована на переконання населення РФ, України, світової спільноти в потребі забезпечення безпеки національних інтересів Росії перед можливою загрозою розміщення на території України баз НАТО з подальшим збройним нападом на РФ. В Україні було створено проросійські політичні партії й громадські організації, олігархічні структури, засоби масової інформації.

Протягом останніх 30 років усе це супроводжувалося економічним, політичним, дипломатичним, морально-психологічним тиском, спрямованим на фальсифікацію стародавньої української історії, формування міфічних образів ворога у вигляді "зрадника Бандери", утвердження серед росіян ідеології "оточеної фортеці" й залякуванням можливою військовою агресією з боку країн НАТО.

Росія, через свої спецслужби, особливо ФСБ, спрямовувала в Україну величезні кошти, щоб дестабілізувати внутрішньополітичну й соціально-економічну ситуацію. Не менше ніж 1 млрд доларів отримав народний депутат від ОПЗЖ Віктор Медведчук від представників спецслужб Росії (ФСБ) на підготовку до війни. За злочинні кошти народний обранець та члени його родини не формували в Україні "п'яту колону", а купували рухоме й нерухоме майно. Про це інформує "Україна молода" з посиланням на ухвалу Львівського апеляційного суду від 20 липня 2022 р. [10].

Останнім часом, оскільки російська армія не в змозі досягти перемоги на полі бою, спостерігається активізація інформаційно-психологічних операцій РФ проти України. Сьогодні Росія використовує медіапростір як арену бойових дій, де не діють правила та обмеження. Але, за словами голови британської розвідки Джеремі Флемінга, за пів року після широкомасштабного вторгнення Росія не змогла досягти успіхів в інформаційній війні проти України — російські операції в інформпросторі виявилися невмілими, а фейки легко розвічувалися оприлюдненими розвідданими.

Глава британської розвідувальної служби стверджує, що інформаційна боротьба Росії та України за вплив на думку людей далеко за межами безпосереднього поля бою настільки ж жорстока та руйнівна, як і фізична. Російські медійні агенти щодня вкидають в наше інформа-

ційне поле нові недолугі продукти пропаганди. Крім того, вони активно поширюють свої наративи щодо нашої країни. Найпопулярнішим є твердження про Україну як "неспроможну державу". Меседжі, які наповнюють цей наратив, стосуються історії, корупції, культури, економіки тощо. Іншим наративом є твердження про "українських нацистів", "бандерівців", які пригноблюють росіян на Донбасі тощо. Цей аргумент використали як одну з підстав для повномасштабного вторгнення в Україну. Для підживлення цього твердження Кремль продовжує наполягати на денацифікації України як одній із вимог домовленостей про мир. Цей наратив також наповнюють різноманітні меседжі як з української історії, так і з сьогодення. Зокрема, наголошується, що "в Україні при владі нацисти", "Україна забула про перемогу над нацизмом", "УПА — колаборанти Гітлера", а також насаджується надумана теза про те, що гасло "Слава Україні!" — це калька з нацистського вітання "Хайль Гітлер!".

До інформаційних технологій впливу за змістом можна віднести риторику кремлівського диктатора. До початку широкомасштабного вторгнення Путін безпідставно просував в інформпросторі безглуздий наратив про "українців-нацистів" і зумів переконати в цьому значну кількість росіян. Але з часом, після поразок під Києвом, Харковом і на Херсонщині, ця "мантра" втратила свій вплив і Путіну довелося змінити риторику. Для цього було спровоковано серію терористичних актів, проведених спецслужбами Кремля: убивство дочки Дугіна, підриг "Північного потоку-2", організація НП на Кримському мосту тощо. Ці прецеденти створили диктаторові платформу для звинувачення України в тероризмі, визнання українців "терористами" і організації на цій підставі масованих ракетних ударів по Україні 10 жовтня і в наступний період. Дивно, що така людина намагається тримати весь світ за дурнів, які не бачать очевидних фактів і не можуть зрозуміти, що відбувається.

У голові не вкладаються також висловлювання кремлівського очільника: 28.09.2015 р. він заявив, що "ми з величезною повагою ставимося до українського народу і до української мови й літератури..."; 30.06.2021 р.: "Українці і росіяни — це один народ"; 21.02.2022 р.: "Україна ніколи не мала своєї справжньої державності"; 22.02.2022 р.: "Росія не підтримує суверенітету України у зв'язку із зовнішнім впливом". І внаслідок свого маразму на зустрічі з лауреатами та фіналістами загальноросійського конкурсу "Вчитель року" 05.10.2022 р. Путін цинічно заявив, що "з величезною повагою ми ставимося до українського народу й української культури... Це наші етнічні російські території" [11].

Ці та подібні "тези й аргументи" кремлівського очільника, на жаль, поки що знаходять позитивний відгук серед широкої глибинної російської аудиторії. Росіяни підтримали військову агресію проти України. Аналіз змісту й тональності російських соціальних мереж переконує, що більшість нещодавно мобілізованих росіян обурені поганим матеріально-технічним забезпеченням на полі бою, але зовсім немає таких, які протестують проти "часткової мобілізації", оголошеної Путіним 21 вересня 2022 р.

Всеросійський центр вивчення громадської думки за даними на 17.03.2022 р. оприлюднив дані про те, що проведення "спеціальної воєнної операції" Росії в Україні підтримують 74% громадян Росії; 46% опитаних вірили, що мета операції — захистити Росію, роззброїти Україну та не дати розмістити військові бази НАТО на її території [12].

Росіяни активно підтримують майже два десятки інформаційних проєктів, розрахованих на короткострокову перспективу, а також низку довготривалих інформаційно-психологічних операцій (ІПСО). Черговим прикладом ІПСО було поширення повідомлення про нібито заклики російського генерала підірвати Запорізьку АЕС. За даними "Енергоатому", росіяни шантажували весь світ, заявляючи про мінування Запорізької АЕС та готовність її підірвати.

6 серпня 2022 р. рашисти здійснили черговий обстріл Запорізької атомної електростанції. Вогонь вівся з РСЗВ, а снаряди падали на майданчик, поруч зі станційним сухим сховищем відпрацьованого ядерного палива. У найкращих російських традиціях провину за свої злочини окупанти спробували перекласти на ЗСУ.

Проте кремлівські пропагандисти, як завжди, можуть просувати свою недолугу брехню тільки у власній країні рабів, де їм вірять без жодних вагань. Натомість цивілізований світ не може сприйняти безпідставних звинувачень, для цього потрібні докази. Річ у тім, що вони є і, на щастя, зовсім не на користь окупантів.

Експерти з'ясували, звідки запускали боеприпаси РСЗВ, проаналізувавши кут нахилу застряглого в землі снаряда, а також завдяки відеозаписам місцевих жителів. Висновок простий — вогонь вели російські військові з тимчасово окупованої території промзони, що між ЗАЕС та Енергодаром [13].

Експерт із психологічної війни Пол Лайнбарджер вважав, що насправді війна завжди починається задовго до початку бойових дій і триває певний час після їх завершення. На відміну від традиційної війни, коли армія воює лише з армією противника, психологічну ведуть проти мільйонів цивільних, які не можуть чинити

спротиву. Росія багато років веде психологічну війну проти України, намагаючись залишитися невпізнаною. Російські наративи, на думку фахівців інформаційно-психологічних операцій, можна поділити на три основні векторні групи: для російського населення; для інформаційно-психологічного тиску на українців; для світової спільноти.

Один з основних наративів російської пропаганди для внутрішнього споживача полягає у твердженні, що Росія воює не з Україною, а з НАТО. Це також виправдовує той факт, що так звана "спецоперація" триває вже понад пів року.

Ще один наратив полягає в тому, що у РФ не було іншого вибору, ніж здійснити широкомасштабне вторгнення в Україну, бо НАТО планувало напад на Росію. З початку війни ми чули багато тверджень про те, що Україна на своїй території розгорнула так звані біолабораторії, що загрожували здоров'ю громадян Росії. Напередодні агресії кремлівська пропаганда поширювала чутки й міфи про те, що Україна хотіла здійснити напад на Білорусь [14].

Останнім часом медійні агенти Кремля активізували пропагандистську діяльність, спрямовану на світову спільноту. Теза про потребу домовлятися з ворогом — це один із головних сучасних наративів, який Росія просуває для зовнішньої аудиторії. Основний меседж для населення провідних країн світу спрямовано на те, аби переконати Захід, що "українці самі винні у своїх стражданнях і руйнуваннях своїх міст, бо чинять спротив. Якби вони здалися на умовах Росії, то змогли б уникнути більшості жертв". Але факти злочинних дій російських військ на окупованих територіях засвідчують, що РФ руйнує цивільну інфраструктуру, чинить геноцид українського народу. Протидіяти таким меседжам можна лише завдяки правдивій інформації зі звільнених від окупантів територій, а також забезпеченню діяльності міжнародних організацій у цих регіонах.

Наступним важливим російським наративом, розрахованим на зовнішнього споживача, є твердження про те, що "Україна сама винна у продовольчій кризі". Росія замовчує, намагається спростовувати факти, що саме вона зірвала посівну компанію, заблокувала порти, грабує промислові об'єкти, знищує та краде врожай [15].

Зусилля путінської пропаганди сьогодні спрямовані на те, щоб переконати західного громадянина в тому, що Україна вкрай корумпована держава, їй не можна постачати зброю. Це дуже небезпечний наратив, бо лягає на добре підготовлений ґрунт. Звинувачення, що зброя з України кудись зникає, висунула українка за походженням Вікторія Спартц, член Палати представників США. Це частина політичної боротьби

напередодні виборів у США. Але є друга частина цієї історії. Одночасно із цими заявами користувачі бачили, як синхронно у західних ЗМІ виходили численні матеріали про те, що Україна, мовляв, може кудись продавати чи віддавати озброєння. Це скоординована російська спецоперація. Вона має зрозумілі цілі й викликана втратами РФ на фронті. Коли обстріли ЗСУ почали знищувати склади РФ — амуніцію, боєкомплекти, то росіяни взяли активніше використовувати цю тезу.

Для протидії цій маніпуляції треба більше пояснень для американських ЗМІ та Конгресу США. Слід профілактично давати Сполученим Штатам усю потрібну інформацію, аби переконати, що важка зброя — в Україні, працює на фронті, бо росіяни й надалі тиснуть у цьому напрямі й докладатимуть усіх зусиль, щоб припинити постачання озброєння.

Ще один наратив стосується того, що, на думку російських пропагандистів, на міжнародній арені сьогодні забагато уваги приділяють саме Україні. А як же Ємен? А Палестина? Конфлікти в цих країнах, на погляд Росії, залишаються без відповідного резонансу. Ця думка спрямована не на привертання уваги до жертв інших протистоянь, а на те, щоб змусити замовчати нашу країну. Росія намагається втручатися та розпалювати конфлікти в різних куточках світу. Пропагандисти РФ останніми місяцями роздухували сутички між Сербією та Косовом, Вірменією та Азербайджаном. Зіткненням, в яких не останньою мірою винна сама Росія, пропагандистські ЗМІ приділяли багато більше уваги, ніж подіям на українському фронті. Дехто не виключає сценарію, за якого Росія може скористатися напруженістю й відкрити за допомогою свого традиційного союзника — Сербії — ще один фронт, щоб відвернути увагу від агресивної війни проти України [16].

Попередніми роками російські ЗМІ постійно розповідали про звірства нацистів під час Другої світової війни. А сьогодні, показуючи окремі кадри про українських солдатів, російські телевізійні фокусники домальовують знаки СС на їхніх касках, формуючи ланцюг негативної реакції. Так працюють медійні технологи, які ведуть проти України інформаційну війну. Дійшло до штучного створення новин про нашу країну за допомогою імітації та акторів. Потрібно вивчати сучасні форми та способи маніпулятивного впливу ЗМІ на особистість і суспільство, щоб ефективно протидіяти інформаційному тероризмові.

Вітчизняні мас-медіа повідомляють, що Служба безпеки України отримала доступ до пропагандистських методичок російських спецслужб щодо "правильного висвітлення спецоперації" в Україні. Співробітники 5-го відділу кремлівського ФСБ визнають у своїх документах,

що населення Росії досі не розуміє, чому війна була єдиним можливим способом "вирішення цілей РФ" [17].

У цих методичках ФСБ Росії вимагає заборонити на захоплених територіях трансляцію всіх українських телеканалів. Після цього слід почати транслювати російські програми з тезою: "Ми воюємо за вас, щоб потім вам передати ці території". Автори наголошують, що всередині Росії планують провести заходи щодо консолідації російського суспільства, зокрема публікувати більше інтерв'ю щодо підтримки дій РФ із жителями України, а також з авторитетними російськими діячами, особливо молодими зірками; інтерв'ю зі зневіреними фанатами артистів, які не підтримали позицію Росії; фактів оприлюднення інформації щодо їхніх іноземних активів та особистих інтересів.

Вітчизняні ЗМІ уміщують матеріали щодо протиправної діяльності колаборантів в Україні. Зокрема, Служба безпеки України у Львові викрила місцевого жителя, який працював на бойовиків "ЛНР" і керував мережею антиукраїнських агітаторів. СБУ заявила про ліквідацію мільйонної ботоферми, яка в соцмережах розхитувала ситуацію в країні на замовлення однієї з політичних сил. Як зазначає слідство, зловмисники масово поширювали через інтернет дезінформацію, зокрема й щодо діяльності вищого військово-політичного керівництва країни. Також, за даними СБУ, ботоферму використовували й представники російських спецслужб для поширення фейкових новин щодо ситуації на фронті та проведення інформаційних диверсій. Під час багатоетапної спецоперації правоохоронці викрили керівника злочинної групи, який виявився громадянином РФ. Він, як запевняють у СБУ, проживав у Києві та позиціонував себе "політичним експертом". За останні місяці Служба безпеки України заблокувала 442 ютуб-канали.

Сьогодні, коли воєнна машина Росії, по суті, зламана й стає зрозуміло, що відбувається стратегічний перелом у відсічі російській агресії, кремлівська пропаганда зміщує акценти та переходить до тези, що РФ воює не проти України, а проти НАТО. Про інформаційний тероризм росіян свідчать повідомлення у західних ЗМІ про те, що у відкрите море вийшов підводний човен "Белгород" з атомною торпедою "Посейдон". Посилаючись начебто на звіт розвідки НАТО, італійська газета *La Repubblica* пише, що "Путін, здається, близький до підвищення рівня ядерного протистояння". За висновками медіа, є побоювання, що місяць підводного човна "Белгород", поміченого в арктичних водах, — вперше в історії випробувати атомну торпеду "Посейдон", яку часто називають боєголовкою "Судного дня" [18].

Наступним прикладом міжнародного інформаційного тероризму стало повідомлення американського журналу Time про те, що в напрямку українського кордону виїшов залізничний ешелон із тактичними ядерними зарядами.

Сам же російський диктатор Путін 21 вересня, після оголошення мобілізації в РФ, вкотре пригрозив західним країнам застосуванням ядерної зброї, сказавши, що "це не блеф". У США заявили, що в разі застосування проти України зброї масового ураження відповідь Вашингтона та союзників буде рішучою. Штати попередили Кремль про "катастрофічні наслідки" і протягом кількох місяців відправляли до Москви приватні повідомлення, попереджаючи керівництво Росії про серйозні наслідки у разі застосування ядерної зброї, повідомляє The Washington Post. Інформовані джерела у Вашингтоні зазначали, що ці заяви також стосувалися безпосередньої загрози життю кремлівського диктатора [19].

У вітчизняних і зарубіжних ЗМІ зазначається, що під шостий пакет санкцій Євросоюзу потрапили три великі російські мовники: "Россия РТР/РТР Планета", "Россия 24/Russia 24" і "ТВ-центр — Международный". Також санкції поширюються на Національну державну телерадіокомпанію республіки Білорусь "Белтелерадіокомпанія" та провідного оператора телекомунікаційних послуг Міністерства оборони РФ АТ "Воентелеком". В Європі вже понад 30 країн блокують російську пропаганду, зокрема мовлення телеканалів РФ.

Україна наполягає на посиленні санкцій та внесенні в наступні пакети інших російських телекомпаній і російських пропагандистів. Важливо не тільки доводити участь кремлівських медійників у розпалюванні війни, а й притягувати їх до відповідальності.

Одним зі способів викривлення російською пропагандою нашої історії, дискредитування національної ідентичності є намагання спекулювати на почуттях росіян щодо української пісні "Червона калина".

Твір написав відомий поет, директор і режисер театру "Українська Бесіда" Степан Чарнецький 1914 р. "Червона калина" дуже швидко стала неофіційним гімном Українських січових стрільців. Цей військовий підрозділ діяв у складі армії Австро-Угорської імперії. Легіон сформували під час Першої світової війни з українців, які проживали на території, що тоді входила до Австро-Угорської імперії.

Традиція виконувати цю пісню як військову пройшла крізь міжвоєнний період і отримала друге дихання під час Другої світової війни. Річ у тім, що чимало колишніх стрільців у роки Другої світової воювали у

складі Української повстанської армії та Організації українських націоналістів.

Під час повномасштабного вторгнення російських окупантів "Червона калина" знову стала символом опору загарбникам не лише в Україні, а й у світі. Через кілька днів після початку війни її заспівав лідер гурту "Бумбокс" Андрій Хливинок, який на той момент перебував у лавах ТрО. Згодом британський гурт Pink Floyd записав кавер "Червоної калини" у виконанні Хливнока, що також набув шаленої популярності.

Все було б добре, якби поліція Криму не розпочала перевірку через публікацію в мережі відео, в якому переможниця конкурсу краси "Місіс Крим-2022" Ольга Валеева разом із подругою виконує пісню "Червона калина". Агентство "Ракурс" зазначає, що ця композиція "вважається гімном українських націоналістичних формувань, зокрема заборонених у РФ".

"Наразі співробітники поліції проводять заходи, спрямовані на встановлення всіх обставин того, що сталося. За зібраними поліцейськими матеріалами буде ухвалено рішення відповідно до законодавства", — заявили журналістам у МВС Криму [20].

Невдовзі "суд" у тимчасово окупованому Криму оштрафував на 40 тисяч рублів "Місіс Крим-2022" Ольгу Валееву та заарештував її подругу на 10 діб за виконання української пісні "Червона калина" [21].

Висновки. Аналіз технологій, форм і способів інформаційного та психологічного впливу в умовах широкомасштабного російського вторгнення свідчить, що пропагандистська машина Кремля здійснює масовану інформаційну агресію не тільки проти українського народу, а й проти світової спільноти й населення РФ. В основу діяльності російських ЗМІ покладено особливі форми та способи пропаганди: дезінформація, маніпулювання, поширення чуток і міфів. Незважаючи на те, що Україна занурилася в гібридну війну без підготовки, в період, коли була політично роздробленою та деморалізованою, росіянам не вдалося перемогти на інформаційному фронті.

Широкомасштабний, багаторівневий, масовий інформаційний, пропагандистський і психологічний вплив в умовах інформаційної агресії викликає потребу створення відповідних умов та організації ефективної протидії цьому негативному явищу. Сутність і зміст такої протидії становить комплекс організаційних, випереджувально-контпропагандистських і силових заходів. Безпрецедентний інформаційний тиск на свідомість, психологію й поведінку людини в сучасних реаліях потребує осмислення технологій, форм і способів впливу у сфері діяльності ЗМІ,

формування в особистості, малої та великої соціальної групи віртуальної реальності, переформатування ціннісних, світоглядних установок.

Після поразки під Києвом у лютому, на Харківщині у вересні путінська Росія перейшла до тотального нищення української інфраструктури, оголосила фейкові референдуми в Донецькій, Луганській, Запорізькій і Херсонській областях, проводить формально "часткову", а по суті, тотальну мобілізацію для продовження агресії. США й НАТО, за свідченням військових аналітиків, запевняють, що адекватно реагують на загрозу застосування Росією ядерної зброї.

Широкомасштабне військове вторгнення РФ в Україну супроводжується безпрецедентною за змістом і масштабами інформаційною агресією. Основні зусилля в цій кампанії російська пропаганда зосереджує на формуванні серед свого населення й населення зарубіжних країн віртуальної реальності у свідомості широких мас. За 30 років російським мас-медіа вдалося нав'язати своєму народу дві основні символічні матриці: "бандерівської України" та "смертельної загрози для Росії з боку НАТО".

Мобілізаційні заходи Кремля, на думку вітчизняних і зарубіжних аналітиків, мають далекосяжні негативні наслідки. Вважається, що вразливим місцем війни путінського режиму в Україні є не кількість танків, ракет, ядерної зброї,

хоча вони також важливі для успіху в бойових діях. Вирішальним є позиція соціальної групи російських громадян чоловічої статі віком до 40 років. Це категорія населення, яка народилась після розпаду Радянського Союзу і яка не буде зі зброєю в руках вмирати за інтереси Путіна на території України. Аналітики Пентагону прогнозують, що масовий насильницький призов цієї категорії громадян призведе до спротиву всього населення Росії, подібно до того, як США проходили цю ситуацію наприкінці 1960-х рр. під час війни у В'єтнамі. На думку американських військових експертів, це може призвести до повалення кремлівського режиму. Вони вважають, що Путін припустився двох найбільших стратегічних помилок: перша — це рішення про широкомасштабне вторгнення в Україну 24 лютого, а друга — про "часткову" мобілізацію 21 вересня 2022 р. і проведення "фейкових" референдумів.

Політичні оглядачі, аналітики, вчені-політологи, історики, філософи поділяють думку, що після закінчення збройного протистояння та перемоги України у війні інформаційно-психологічне протиборство між нашою країною та РФ не завершиться. Воно продовжиться у сфері морально-ціннісних орієнтацій, у царині подальшого цивілізаційного розвитку в умовах реальної інтеграції України в європейську спільноту.

Слава Україні!

Список використаних літератури та джерел

1. Сенченко М. І. Мас-медіа, піар, як засіб маніпуляції / М. І. Сенченко, О. М. Сенченко. — Київ : Ліра-К, 2022. — 200 с.
2. Сенченко М. І. Україна в четвертій світовій латентній війні / М. І. Сенченко. — Київ : Ліра-К, 2022. — 84 с.
3. Почепцов Г. Г. Информационная война: определения и базовые понятия / Г. Г. Почепцов. — Режим доступа: <http://psyfactor.org/psyops/infowar25.htm>. — Загл. с экрана.
4. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни / Георгій Почепцов. — Київ : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2015. — 497 с.
5. Сенченко О. М. Інформаційно-мережеві війни: теорія, моделі, алгоритми / О. М. Сенченко. — Київ : КВІЦ, 2017. — 332 с.
6. Інформаційно-психологічна боротьба у воєнній сфері : навч. посіб. / Я. М. Жарков, І. В. Луньов, В. Г. Гастинщиков, М. І. Онищук, Ю. М. Супрунов ; за заг. ред. канд. пед. наук, генерал-майора І. В. Толока. — Київ : ВІКНУ, 2017. — 429 с.
7. Ткаченко О. "Інформаційний Рамштайн" — початок єдиного інформаційного фронту країн-союзників / Олександр Ткаченко // Українська правда. — Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/09/30/7369845/>. — Назва з екрана.
8. Блокировки интернет-ресурсов как инструмент политической цензуры // ОВД-инфо. — Режим доступа: <https://reports.ovdinfo.org/blokirovki-internet-resursov-kak-instrument-politicheskoy-cenzury#7-1>. — Загл. с экрана.
9. ЄС проти російської дезінформації: санкції набувають чинності // EU NEIGHBOURS EAST. — Режим доступу: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest-news/yes-proty-rosijskoyi-dezinformacziyi-sankcziyi-nabuvayut-chynnosti/>. — Назва з екрана.
10. Черкасець О. Медведчук отримав від ФСБ мільярд на підготовку війни / Олена Черкасець // Україна молода. — Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/168191>. — Назва з екрана.
11. Печенюк А. Устроивший геноцид Путин заявил, что уважает украинцев / Анастасія Печенюк // УНІАН. — Режим доступа: <https://www.unian.net/russianworld/ustroivshiy-genocid-putin-zayavil-cto-uvazhaet-ukraincev-12000927.html>. — Загл. с экрана.
12. Роціна О. Підтримка війни проти України в Росії ще більше зросла — соціологи / Олена Роціна // Українська правда. — Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/23/7333901/>. — Назва з екрана.
13. Експерти показали докази того, що 6 серпня обстріл Запорізької АЕС здійснили саме росіяни // Інформатор. — Режим доступу: <https://informatory.ua/uk/eksperti-pokazali-dokazi-togo-shcho-6-serpnya-obstril-zaporizkoji-aes-zdiysnili-same-rosiyani>. — Назва з екрана.

14. Лукашенко в Москві заявив, що Україна хотіла напасти на Білорусь. — Режим доступу: <https://uainfo.org/blognews/1647003522-lukashenko-v-moskvi-zayaviv-shcho-ukrayina-hotila-napasti-na.html> // Uainfo.org. — Назва з екрана.
15. Войтюк Т. РФ має негайно розблокувати українські морські порти, щоб запобігти продовольчій кризі у світі — МЗС / Тетяна Войтюк // Суспільне новини. — Режим доступу: <https://suspilne.media/245884-rf-maе-negajno-rozblokuvati-ukrainski-morski-porti-sob-zapobigti-prodovolcij-krizi-u-sviti-mzs/>. — Назва з екрана.
16. Сербія і Косово: до чого може призвести брязкання зброєю? — Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/serbia-i-kosovo-do-sogo-moze-prizvesti-brazkanna-zbroeu/a-62824290>. — Назва з екрана.
17. Руєвич Н. СБУ отримала доступ до пропагандистських методичок російських спецслужб про "правильне висвітлення спецоперації" в Україні / Неманья Руєвич // Медіакомпанія DW. — Режим доступу: <https://ssu.gov.ua/novynu/sbu-otrymala-dostup-do-propahandystskykh-metodychok-rosiyskykh-spetsluzhb-pro-pravylnе-vysvitlennia-spetsoperatsii-v-ukraini-video>. — Назва з екрана.
18. Зброя "судного дня". У НАТО побоюються, що Росія готується вперше випробувати ядерну торпеду "Посейдон" — ЗМІ // НВ. — Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/poseydon-u-nato-poboyuyutsya-shcho-rosiya-gotuyetsya-viprobuvati-yadernu-megatorpedu-zmi-50274077.html>. — Назва з екрана.
19. Глава Пентагону особисто попередив Шойгу про наслідки застосування ядерної зброї // НВ. — Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/u-pentagoni-poperedili-shoigu-pro-naslidki-zastosuvannya-yadernoji-zbroji-ostanni-novini-50274083.html>. — Назва з екрана.
20. Окупанти перевіряють "Місіс Крим", яка заспівала "Червону калину" // Ракурс. — Режим доступу: <https://racurs.ua/ua/n175387-okupanty-pegviryat-misis-krum-yaka-zaspivala-chervonu-kalynu.html>. — Назва з екрана.
21. "Місіс Крим-2022" оштрафували на 40 тис. рублів за виконання "Червоної калини", її подругу заарештували на 10 діб. ВІДЕО // Цензор. НЕТ. — Режим доступу: <https://censor.net/ua/v3371350>. — Назва з екрана.

Mykhaylo Onyshchuk,

PhD of Historical Sciences, Associate Professor,

Head of the Media Monitoring Department of the Book Chamber of Ukraine

Technologies, forms and methods of explicit influence

in the sphere of media activities in the conditions of the information aggression

The article analyzes the technologies, forms and methods of open, accessible to external observation informational and psychological influence of Russian propaganda in the field of mass media, the article proves that the basis of this influence is disinformation, manipulation, spreading of myths.

An analysis of the informational and psychological impact of propaganda on the own population, the world community, as well as on the population and the Armed Forces of Ukraine was carried out. On the basis of the analysis of the essence and content of Russian narratives, all the absurdity of the statements and actions of Kremlin propagandists and representatives of the highest echelon of power, their efforts to impose two main symbolic matrices on their population: the matrix of "Banderiv Ukraine" and the matrix of "mortal threat to Russia from the side of NATO" are shown.

The reaction of the world community to the informational and psychological aggression of Russia against the USA and NATO, the position of these countries towards the genocide of the Ukrainian nation, the barbaric destruction of infrastructure, and the intimidation of the world with the use of nuclear weapons are shown.

Keywords: *technology; mass media; aggression; information war; fighting; invasion of Ukraine; false pretexts of Putin; beginning of war; national identity; self-consciousness of the nation; protests in Russia; US intelligence community; escalation*

References

1. Senchenko M. I. & Senchenko O. M. (2022). *Mas-media, piar, yak zasib manipulyaciyi*. Kyiv: Lira-K, 2022.
2. Senchenko M. I. (2022). *Ukrayina v chetvertij svitovij latentnij vijni*. Kyiv: Lira-K.
3. Pohepcov G. G. (2014). *Informacionnaya vojna: opredeleniya i bazovye ponyatiya*. Available at: <http://psyfactor.org/psyops/infowar25.htm>.
4. Pohepcov G. (2015). *Suchasni informacijni vijni*. Kyiv: Vid. dim "Kiyev-Mogilyanska akademiya".
5. Senchenko O. M. (2017). *Informacijno-merezhevi vijni: teoriya, modeli, algoritmi*. Kyiv: KVIC.
6. Toloka I. V. [za zag. red.] (2017). *Informacijno-psihologichna borotba u voyennij sferi: navch. posib*. Kyiv: VIKNU.
7. Tkachenko O. (2022). "Informacijnij Ramshtajn" — *pochatok yedinogo informacijnogo frontu krayin-soyuznikiv*. *Ukrayinska pravda*. Available at: <https://www.ppravda.com.ua/columns/2022/09/30/7369845/>.
8. *Blokirovki Iinternet-resursov kak instrument politicheskoy cenzury*. (2022). Available at: <https://reports.ovdinfo.org/blokirovki-internet-resursov-kak-instrument-politicheskoy-cenzury#7-1>.
9. *YeS proti rosijskoyi dezinformaciyi: sankciyi nabuvayut chinnosti*. (2022). EU NEIGHBOURS EAST. Available at: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest-news/yes-proty-rosijskoyi-dezinformaciyi-sankcziyi-nabuvayut-chynnosti/>.
10. Cherkasec O. (2022). *Medvedchuk otrimav vid FSB milyard na pidgotovku vijni*. Available at: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/168191>.
11. Pechenyuk A. (2022). *Ustroivshij genocid Putin zayavil, chto uvazhaet ukraincev*. UNIAN. Available at: <https://www.unian.net/russianworld/ustroivshiy-genocid-putin-zayavil-chto-uvazhaet-ukraincev-12000927.html>.
12. Roshina O. (2022). *Pidtrimka vijni proti Ukrayini v Rosiji she bilshe zroslo — sociologi*. *Ukrayinska pravda*. Available at: <https://www.ppravda.com.ua/news/2022/03/23/7333901/>.

13. *Eksperti pokazali dokazi togo, sho 6 serpnaya obstril Zaporizkoyi AES zdiysnili same rosiyani.* (2022). Informator. Available at: <https://informator.ua/uk/eksperti-pokazali-dokazi-togo-shcho-6-serpnaya-obstril-zaporizkoji-aes-zdiysnili-same-rosiyani>.
14. *Lukashenko v Moskvi zayaviv, sho Ukrayina hotila napasti na Bilorus.* (2022). Uainfo.org. Available at: <https://uainfo.org/blognews/1647003522-lukashenko-v-moskvi-zayaviv-shcho-ukrayina-hotila-napasti-na.html>.
15. *Vojtyuk T. (2022). RF maye negajno rozblokovati ukrajinski morski porti, shob zapobigti prodovolchij krizi u sviti — MZS.* Suspilne novini. Available at: <https://susilne.media/245884-rf-mae-negajno-rozblokovati-ukrajinski-morski-porti-sob-zapobigti-prodovolcij-krizi-u-sviti-mzs/>.
16. *Serbiya i Kosovo: do chogo mozhe prizvesti bryazkanna zbroyeyu?* (2022). Available at: <https://www.dw.com/uk/serbia-i-kosovo-do-cogo-moze-prizvesti-brazkanna-zbroeu/a-62824290>.
17. *Ruyevich N. (2022). SBU otrimala dostup do propagandistskih metodichok rosijskih spetssluzhb pro "pravilne visvitlennya specoperaciyi" v Ukrayini.* Mediakompaniya DW. Available at: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-otrymala-dostup-do-propahandystskykh-metodychok-rosijskykh-spetssluzhb-pro-pravylnе-vysvitlennya-spetsoperatsii-v-ukraini-video>.
18. *Zbroya "sudnogo dnya". U NATO poboyuyutsya, sho Rosiya gotuyetsya vpershe viprobuvati yadernu torpedu Posejdon — ZMI.* (2022). NV. Available at: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/posejdon-u-nato-poboyuyutsya-shcho-rosiya-gotuyetsya-viprobuvati-yadernu-megatorpedu-zmi-50274077.html>.
19. *Glava Pentagonu osobisto poperediv Shoigu pro naslidki zastosuvannya yadernoyi zbroyi.* NV. Available at: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/u-pentagoni-poperedili-shoigu-pro-naslidki-zastosuvannya-yadernoji-zbroji-ostanni-novini-50274083.html>.
20. *Okupanti pereviryat "«Misis Krim»", yaka zaspivala "Chervonu kalinu".* (2022). Rakurs. Available at: <https://racurs.ua/ua/n175387-okupanty-pereviryat-misis-krym-yaka-zaspivala-chervonu-kalynu.html>.
21. *"Misis Krim-2022" oshtrafuvali na 40 tis. rubliv za vikonannya "Chervonoyi kalini", yiyi podrugu zareshchuvani na 10 dib. VIDEO.* (2022). Cenzor. NET. Available at: <https://cenzor.net/ua/v3371350>.

Надійшла до редакції 17 жовтня 2022 року

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

УДК 001.817:37.01]''1991/2021'':[311:519.23]]'(477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.10(315).19-25

Наталія Зоріна,

науковий співробітник Державної науково-педагогічної
бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського,

e-mail: n.zorina@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/000-0001-7627-7805>

Дисертаційні дослідження історико-педагогічної тематики (1991—2021): бібліометричний аналіз

Розглянуто питання висвітлення досягнень вітчизняної педагогічної науки в дисертаційних працях, захищених в Україні за роки Незалежності. Наголошено на важливості дисертаційних досліджень для розвитку педагогічної науки та практики. Результати наукових розвідок, викладені в дисертаціях, значною мірою характеризують розвиток педагогічної науки загалом, а також окремі етапи її інноваційного поступу.

Зауважено, що в оцінюванні результативності академічної діяльності важливе місце посідає бібліометрія — науковий напрям досліджень, заснований на методах кількісного аналізу бібліографічних характеристик документів, що становлять основу якісного оцінювання.

Схарактеризовано спеціальність 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" як таку, що є базовою для всіх педагогічних галузей: теоретичні положення, сформовані в дослідженнях за спеціальністю 13.00.01, спрямовані на всіх працівників освіти, а результати цих досліджень мають найбільший вплив на розвиток теорії педагогіки. Проаналізовано стан дисертаційних праць у галузі педагогічної науки, здійснених в Україні в період Незалежності (1991—2021).

Наведено результати бібліометричного аналізу дисертацій, захищених в Україні за спеціальністю 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки", що був проведений у процесі створення науково-додоміжного бібліографічного покажчика "Дисертації з питань освіти (1991—2021)". Досліджено й проаналізовано дисертаційні праці на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата наук за наведеною спеціальністю.

Здійснено кількісний і хронологічний моніторинг дисертаційних досліджень за різними показниками: динаміка захисту за роками, кількість кандидатських і докторських праць, тематика тощо.

Зроблено висновок, що використання методів бібліометричного аналізу дисертаційних праць є доцільним і перспективним для дослідження стану педагогічної науки та визначення тенденцій її розвитку.

Ключові слова: дисертація; дисертаційне дослідження; педагогічна наука; загальна педагогіка; історія педагогіки; бібліометричне дослідження